

PROMJENE U OBITELJSKIM FUNKCIJAMA

Obitelj kao društvena institucija ima svoje vlastite funkcije u društvu koje daju unutrašnje opravdanje za postojanje obitelji. Ovdje su vrijedne spomena one najvažnije: reproduktivna, odgojna, funkcija društvenog položaja, ekonomska te funkcija slobodnog vremena.

Nerijetko se čuje ili se može čitati da obitelj gubi sve više svoju ulogu u spomenutim društvenim funkcijama, koje sve više vrše određene državne institucije: škole, organizacije, socijalna zaštita... Na temelju toga neki stvaraju teze o gubitku unutrašnjeg smisla obitelji i opisuju je samo kao ostatak prošlosti koji je osuđen na polagano odumiranje, kao i sve što tijekom vremena gubi unutrašnji razlog svoga postojanja. Gubitak funkcija je glavni razlog onih koji govore o krizi braka kao društvene institucije i onda o krizi obitelji uopće. Odgovor na te tvrdnje mogao bi se kratko formulirati na ovaj način: tako općenito i paušalno iznesene tvrdnje o krizi braka i obitelji kao društvene institucije u najmanju ruku su netočne, a može se reći i krive.

1. Reproductivna funkcija obitelji

Svako društvo mora imati i ima interes da se djeca u određenom broju rode i da budu tako odgojena da se bez velikih poteškoća mogu uključiti u cjelokupan društveni život zemlje. Odatle proizlazi i općenito prihvaćena norma, bar kao jasno naglašena tendencija da djeca budu rođena u obitelji, da imaju oca i majku koji će se od prvog časa osjećati obvezanima i odgovornima za odgoj djeteta.

Do koje mjere postoji u ljudima svijest da je za djecu najbolje da se rode u obitelji može se zaključiti iz činjenice da se velika većina djece ipak rađa u obitelji. Broj djece rođene izvan braka u raznim je razdobljima različit. Razdoblja društvenih promjena i kriza redovito nose sa sobom i povećani broj djece rođene izvan braka. Taj je broj kod nas u poratnim godinama otprilike 10% s obzirom na broj živorođene djece, a zadnjih godina on je i kod nas, kao i u većini zemalja, u osjetnom opadanju.

Koliko se na temelju različitih ozbiljnih anketa i društvenih istraživanja zna, može se reći bez bojazni od pretjerivanja da broj predbračnih odnosa između djevojaka i mladića raste. Iako se seksualnost sve više prihvaća neovisno od obitelji (što još ne znači neovisno od osjećaja i ljubavi), ipak se sve manje djece rađa izvan obitelji. Zbog toga se na temelju sve veće »izvanobiteljske« seksualnosti ne može još govoriti o krizi obitelji. Postoje naime kod ljudi dvije osnovne težnje na tom području: težnja za zadovoljenjem seksualnog nagona i težnja za djecom.

Laka i efikasna kontraceptivna sredstva omogućavaju zadovoljenje seksualnih želja a da u isto vrijeme ne dođe do začeca ako je ono zbog nekih razloga nepoželjno. Nepoželjnost izvanbračnog rođenja (a možda i začeca) djeteta isto je tako velika (ako ne i veća) kao što je to bila i prije — iako su predbračni i izvanobiteljski seksualni odnosi danas kod ljudi poželjniji i prihvatljiviji negoli su to bili prije. Zbog velike težnje za radanjem i odgojem djece upravo u obitelji ne može se govoriti o raspadanju obitelji zbog slobodnijih predbračnih i izvanbračnih seksualnih odnosa. Ovdje bi se moglo postaviti zanimljivo pitanje, na koje, doduše, nije tako jednostavno odgovoriti: nije li možda prijašnja stroža društvena kontrola i zabrana predbračnih odnosa velikim dijelom počivala upravo na velikoj vjerojatnosti da će se iz takvih odnosa roditi dijete izvan obitelji? Sada, kad je ta vjerojatnost zbog lakše i efikasnije kontracepcije (pa i zbog liberalizacije abortusa) mnogo manja, društvene su norme u pogledu predbračnih odnosa postale mnogo slobodnije i elastičnije.

Postoji još jedna značajna društvena norma, tj. da mladić i djevojka koji se vole i koji već ozbiljno misle na brak, stupe u brak i prije negoli su to inače nakanili, ako je u međuvremenu došlo do začeca njihova djeteta. Prema statistikama gotovo kod jedne trećine mladih brakova dijete se rodi prije navršenog sedmog mjeseca bračnog života. Istina, nisu svi takvi »prisilni« brakovi sklopljeni samo dogovorno između mladića i djevojke nego i pod jakim pritiskom obitelji i društva. Ipak oni su sve manje plod »prisile«, a sve više plod slobodnog i odgovornog prihvaćanja posljedica predbračnih odnosa, s kojima mladić i djevojka u podsvijesti ipak računaju. Uglavnom oni već imaju neki određeni stav o tome kako će se ponijeti ako dođe do začeca.

Pri prosuđivanju važnosti problema djece rođene izvan braka treba računati s tim da se neki roditelji vjenčaju i poslije rođenja djeteta. Uza sve iznimke, a njih ima sve manje, može se govoriti o obiteljskom monopolu na rađanje djece, koji je i društveno ostao potpuno na snazi uza svu liberalizaciju predbračnih seksualnih odnosa. Zbog svega toga problem djece rođene izvan braka, kvantitativno gledano, nije tako velik. Ipak, svako je takvo dijete, rođeno izvan obitelji, stvarno u mnogočem zapostavljeno djeci rođenoj u sredenim obiteljima. Sigurno da ima slučajeva gdje se nipošto ne bi smio prihvatiti nikakav »prisilni« brak, jer bi dijete u njemu gore prošlo negoli da je bilo rođeno izvan braka.

2. Odgojna funkcija obitelji

Za svako društvo najvažnija je, a ujedno i najteža funkcija obitelji da obitelj djecu koja su rođena i pravo odgoji. Pri tome roditelji ne preuzimaju samo dužnost da biološki održe na životu nemoćnu dječicu, da je hrane i brinu se za nju. Briga za prehranu i za život djeteta postala je neodvojiva od pedagoškog i emotivnog utjecaja na dijete. Dok se majka brine za dijete, dok ga hrani, dok mu tepa kako je »papica« dobra . . . dijete ne bude samo sito nego u isto vrijeme doživljava na svoj djetinji način pažnju i ljubav roditelja, toplinu, sigurnost obitelji i priučava se od malena na određene načine ponašanja. Bez tih doživljaja topline i ljubavi dijete se ne može pravilno razviti i patit će u toku svog cijelog života zbog pomanjkanja obiteljske topline.

Socijalizacija je sociološki pojam za odgoj.

U stručnim sociološkim knjigama i člancima gotovo se nikad ne spominje riječ odgoj, nego socijalizacija. Taj se pojam prilično podudara s općim pojmom odgoja, ali je u njemu posebno naglašeno da je to priprema pojedinca ili skupine za budući život *u društvu*. Socijalizacija je dugotrajan proces, u kojem djeca i mladi usvajaju kao vlastite osnovne društvene vrijednosti i norme ponašanja koje su obvezatne u tom društvu. Svrha je socijalizacije da od pojedinca učini »društveno biće«, koje će u toj određenoj sredini moći živjeti i razvijati svoje sposobnosti. U Evropi se ne odgajaju ljudi za način života u Africi, niti u pluralističkom društvu za homogeno društvo. Osnovne vrijednosti i norme koje obitelj mora prenijeti na svoje članove vrlo su različite, ali to moraju biti u svakom slučaju norme i vrijednosti koje će omogućiti pojedincu da se uključi u društveni život i da se u njemu lakše snađe. Velika disproporcija između vrijednosti koje dijete usvaja u obitelji i vrijednosti koje su općenito priznate u društvu i o kojima više nitko ne sumnja da bi ih trebalo prihvatiti izaziva određene poteškoće.

Usvajanje takvih specifičnih »obiteljskih« vrijednosti koje su u velikom neskladu s općim društvenim vrijednostima kod djeteta je veoma teško, jer je ono ipak (htjeli to roditelji ili ne) izvrgnuto vanjskom djelovanju, koliko god roditelji nastojali izolirati dijete. Ako se i velikom izolacijom uspiju donekle nametnuti djetetu vrijednosti i norme koje su u velikoj suprotnosti s opće prihvaćenim društvenim normama, takvo dijete nije pripravljeno za društveni život, nego samo za život u obitelji. Drugim riječima, ono neće biti socijalizirano, nego samo »odgojeno« na određeni način. Svako društvo ima više ili manje svjesnu sliku o idealnom čovjeku o kojoj će ovisiti mnogo toga u stvarnom životu. Samo kao primjer: idealnoj slici »čovjeka vjernika« odgovarat će sasvim druge norme ponašanja negoli, recimo, idealnoj slici »čovjeka nevjernika«.

Poteškoće socijalizacije, tj. usvajanja društvenih vrijednosti i normi, nisu u svakom društvu i uvijek jednake. U homogenim društvima, kakva su uglavnom kod nas i u Evropi bila prije, s jednostavnom društvenom strukturom, s jedinstvenim vrijednosnim sistemom, proces socijalizacije je

relativno kratak, bez većih napetosti i trzavica i gotovo uvijek uspješan, jer svi činiooci socijalizacije, i obitelj, i škola, i okolina, i šire društvo, djeluju u istom smjeru, naglašavaju iste vrijednosti. U današnjem pluralističkom i visoko specijaliziranom društvu, u kojem je princip demokracije veoma naglašen, proces je socijalizacije (odgoja) znatno otežan. Postoji određena politička slika »čovjeka« koja je zakonom zaštićena, ali koja nije tako jednoznačno određena. Danas su veoma naglašene i vrijednosti koje stoje u međusobnoj dijalektičkoj napetosti, kao što su »sloboda«, »samostalnost« i »društvena odgovornost«; »individualizam« i »solidarnost«. Te vrijednosti, koje su u međusobnoj napetosti, treba uskladiti i uravnotežiti, a to nipošto nije lako. Velik zahtjev današnjeg odgoja, a to znači i velika društvena vrijednost, jest odgoj kritičkog mišljenja. Dijete ne smije učiti da jednostavno samo prihvaća vrijednosti i norme koje su možda u društvu općenito i prihvaćene, ono mora biti spremno da zauzme i kritički stav prema njima. Taj zahtjev kritičkog prihvaćanja određenih vrijednosti i normi i načina ponašanja kod nas u religioznom odgoju izaziva posebne poteškoće.

S jedne strane, bez razvijenog kritičkog stava prema nekim vrijednostima i normama koje su prilično prihvaćene, a koje nisu u skladu s crkvenim vrijednostima i normama, nema govora o prihvaćanju crkvenih normi. S druge pak strane, razvijanjem tog kritičkog smisla za vrijednosti koje su u suprotnosti s crkvenima razvija se u isto vrijeme i kritički smisao prema crkvenim vrijednostima i normama. I ove su na taj način stavljene »pod upitnik«, kao i društvene, i traži se njihov unutrašnji smisao i opravdanost. Bez sumnje, velik dio crkvenih normi i vrijednosti kadar je izdržati oštricu kritičke analize unutrašnje opravdanosti, ali je pitanje i da li su to kadre sve i da li potpuno? Moramo biti svjesni da razvijanjem kritičkog smisla u svakom slučaju ne odgajamo »ovce« koje bez pitanja slijede »pastira«, nego ljude, koji nastoje vidjeti opravdanost onoga što prihvaćaju i za što se zalažu. Mislim da uza sve poteškoće što ih za Crkvu donosi razvijeni smisao kritičkog prosuđivanja, ono donosi i velike prednosti i ne bismo smjeli ni za čas doći u sumnju hoćemo li pri odgoju, socijalizaciji, kritičkom mišljenju dati važno mjesto.

Zaposlenost žene izvan obitelji po sebi ne bi trebala da izazove veće probleme. U prvim mjesecima poslije poroda ima majka dopust. Time je za početak poteškoća riješena. No nevolje nastaju kad se pita kome povjeriti malo dijete kad majka počne ponovo raditi. »Baka-servis«, ako je moguć, u većini slučajeva potpuno zadovoljava emotivne potrebe djeteta. No pitanje je ne samo individualno nego i društveno: kako riješiti problem tolikih roditelja koji nemaju gdje ostaviti malu djecu? Dječjih jaslica nema ni izdaleka onoliko koliko bi trebalo da ih bude i, onda, pitanje je: koliku brigu može posvetiti jedna odgojiteljica djeci koja su joj povjerena? Hoće li ona pristupiti k njima s dovoljno pažnje i ljubavi ako je ne vežu uz djecu nikakve druge veze osim službe? Problem dječjih vrtića manje je problematičan jer su djeca već veća i sama su aktivna. Problematično je samo kako doći do slobodnog mjesta u dječjem vrtiću. Ro-

ditelji su za djecu spremni žrtvovati mnogo. Uzevši u obzir tu njihovu ozbiljnu želju, mislim da bi se moralo naći mogućnosti da sva djeca mogu biti dovoljno zbrinuta u pogledu odgoja i pripreme za budući društveni život.

3. Funkcija društvenog položaja

Već samim rođenjem u obitelji koja ima svoj određeni društveni položaj uvjetovan je u većoj ili u manjoj mjeri i društveni položaj djeteta. Društvenim položajem obitelji uvjetovan je donekle odgoj, mogućnost školovanja, kasnije zaposlenje djeteta.

Istraživanje i točno poznavanje situacije u toj stvari dalo bi nam vrijednih informacija o socijalnoj strukturi društva. Danas, kad se svuda toliko govori o slobodi i o osobnoj odgovornosti da se čini da je svaki čovjek zbilja odgovoran za sebe i za svoj položaj, trebalo bi točnije znati u kojoj je mjeri čovjek slobodan da sam određuje što će u životu biti, a u kojoj je mjeri uvjetovan i predodređen onim što su njegovi roditelji postigli. Ta je uvjetovanost i nasljedno-biološka, a nju vjerojatno nećemo moći tako brzo dokinuti, no ona je isto tako i društvena. Društvena uvjetovanost pojedinca odupire se snažnije slobodi negoli je to zamislila bilo koja ideologija ili pogled na svijet. Težnja čovjeka da bude slobodan, neovisan od drugih i samoodgovoran za svoju sudbinu, a ne »predodređen«, ostaje kao lijep ideal.

Danas sigurno nije više onako kao što je bilo, recimo, u doba feudalizma, gdje je porijeklo bilo osnovna zapreka za promjenu društvenog položaja. Pojedinaac je bio uglavnom uživatelj ili žrtva svoga porijekla. Ono je bilo vrhovni kriterij za društveni položaj, za zvanje, za sudjelovanje u vlasti, za položaj u Crkvi... Malo ima ljudskih zajednica u kojima vlada krut sistem kasta, tj. gotovo apsolutna nemogućnost da pojedinac promijeni svoj društveni položaj. I u srednjem vijeku bilo je mogućnosti da se on uz velike žrtve probije do višeg položaja na ljestvici društveno-političkog života, ali takvih je iznimaka bilo malo. Osnovni je društveni položaj velika većina ljudi dobivala od svojih roditelja rođenjem i za većinu nije bilo nikakvih mogućnosti da taj položaj izmijene.

Osnovni je princip društvene stratifikacije danas sposobnost i ono što pojedinac tim svojim sposobnostima učini. Vrijednost čovjeka mjeri se uglavnom njegovom »produktivnošću«, s kojom je tijesno povezana i potrošnja. Taj je element društvenog života povećao vertikalnu društvenu pokretljivost (mogućnost mijenjanja društvenog položaja), a time je ujedno povećao osobnu slobodu pojedinca unutar društva. Razumije se da se sa strane pogleda na svijet, kao što je to kršćanski, može pitati da li je zbilja najbolji kriterij za procjenjivanje čovjeka njegova »produktivnost«. U parabolama o »talentima« Isus je sigurno zacrtao kriterij za procjenjivanje čovjeka nešto drukčije. »Produktivnost« je ipak mnogo bliža tom, s kršćanskog stanovišta idealnom kriteriju negoli je to bilo porijeklo. No sociologija ne bi trebala da ulazi u pitanje »što je bolje«, nego bi trebala jednostavno pokušati da rekne što ljudi misle da je bolje.

Da se potpomogne to načelo »produktivnosti«, uređene su i mnoge druge institucije izvan obitelji, a na prvom mjestu treba tu spomenuti školski sistem. Diploma zamjenjuje danas krsni list u određivanju onoga što bi netko trebao da radi i na kojem bi se stupnju društvene ljestvice morao nalaziti. No čini se da je to samo osnovna tendencija današnjeg društva, koja je daleko od svog potpunog ostvarenja.

Uza sve to što je princip produktivnosti za određivanje društvenog položaja teoretski prihvaćen, društveni položaj pojedinca zapravo ipak ovisi u velikoj mjeri od društvenog položaja roditelja. Školovanje i studij osnovni su preduvjeti za »viša« zvanja i za viši društveni položaj. Na pitanje o ravnopravnosti uvjeta za studij nije teško odgovoriti: nije nema. Financijske mogućnosti da zemljoradnik ili radnik sa sela školuje svoju djecu, ako ne stanuje blizu grada ili ako nema koga od rodbine u gradu, veoma su malene. — Kolika su stvarna ograničenja za dobivanje mjesta u studentskom domu, za dobivanje stipendije... pa tek kasnije za dobivanje namještenja? Koliko je preporuka, veze i borbe potrebno da se nekome sa sela osigura da koliko-toliko u normalnim uvjetima završi studij i dobije odgovarajuće radno mjesto? Sve je to ljudima u gradu, koji imaju već neko od intelektualnih zanimanja, mnogo lakše. Oni nisu izolirani, kao što su zapravo ljudi sa sela ili jednostavni radnici u gradu.

Ima mladih ljudi iz nižih društvenih slojeva koji imaju donekle osiguranu mogućnost studija, a ima ih koji se uz velike žrtve probiju i dovrše svoj studij, iako u mnogo težim okolnostima i s mnogo boljim rezultatima negoli su to neki od njihovih kolega iz viših slojeva, ali to su više ili manje iznimke, i to upravo oni koji su po sebi najспособniji i najmarljiviji. Takvi su kadri probiti se i sami te poboljšati svoj društveni položaj, ali nemaju svi takvih izvanrednih sposobnosti. Vjerojatno bi još jedan dio mladih koji živi na selu popravio svoj položaj da ima uvjete za to kao što ih imaju njihovi kolege u gradu. Da se pod istim uvjetima stave u konkurentski položaj djeca sa sela i djeca iz grada, vjerojatno bi jedan dio gradske djece morao ustupiti mjesto djeci sa sela, što sada zbog nejednakih uvjeta u »natjecanju« ne moraju učiniti. Koliko je u zadnje vrijeme u našim novinama bilo članaka o malom broju studenata iz seljačkih i radničkih obitelji?

Već i sam izbor zvanja uvjetovan je velikim dijelom okolinom u kojoj se djeca kreću. Izravnim kontaktom djeca se oduševljavaju za jedno ili za drugo zvanje, za zanat, zemljoradnju... u čemu veliku ulogu igraju i stvarne mogućnosti o postizavanju jednog ili drugog zvanja.

Treba, dakle, u obitelji računati s tom stvarnom situacijom i s tom stvarnom uvjetovanošću budućnosti mladih od njihovih obitelji i od njihovih stvarnih mogućnosti. Može netko reći da takvo stanje stvari nije idealno, da se treba boriti protiv njega, ali se ne može reći da ono ne postoji. Ne postoje jednake mogućnosti za sve niti jednake šanse za sve, da netko promijeni svoj društveni položaj samo ako hoće. Ne ovisi sve o nama. Naša je sloboda uvjetovana mnogočim, uvjetovana je sposobnostima, kao i društvenim položajem roditelja iako nije do te mjere determinirana kao što je to bila npr. u srednjem vijeku.

Prije negoli djeca postanu odgovorna za svoj društveni položaj, mnogo je toga već unaprijed odlučeno položajem i životom njihovih roditelja i to se više ne da ispraviti. Na taj je način obitelj jedan od uzroka da nejednakost, diskriminacija i privilegiranost i dalje ostaju i u našem društvu. Treba dobro promisliti što je moguće promijeniti a da se stvar ne pogorša.

4. *Ekonomska funkcija obitelji*

Nijedna druga obiteljska funkcija nije doživjela tako velikih promjena kao što je to doživjela ekonomska funkcija. Obitelj ili, bolje, porodica u smislu obiteljskih zadruga, bila je tako organizirana da je proizvodila gotovo sve što je bilo potrebno za njezin život. Samo ono najnužnije kupovalo se u gradu. Novčana ekonomija, trgovina, unijela je u obitelj i u način života goleme promjene. Današnja obitelj ne proizvodi za sebe gotovo ništa. Otac obitelji redovito radi izvan kuće, a vrlo često i majka. Oni za svoj rad dobiju novac, a za nj se onda nabavlja ono što je potrebno ili poželjno. Današnja obitelj osigurava na neizravan (ili izravan) način ono što je potrebno za život. Ne proizvodi izravno (direktno) što joj je potrebno, nego osigurava sredstva da bi nabavila ono što je potrebno za život. I zemljoradnja se sve više pretvara u »industriju«. Takozvana suficitarna obiteljska proizvodnja, tj. ona u kojoj se nastoji kod kuće proizvesti što više od onoga što je potrebno za život, postaje sve nerentabilnija.

Seljačko gospodarstvo na kojem se pokušava proizvesti sve ne može se u dovoljnoj mjeri mehanizirati, a bez mehanizacije nema ni govora o rentabilnosti. Zato se i seljačka gospodarstva »specijaliziraju« da bi se mogla što više mehanizirati, da bi rad na njima bio što lakši i rentabilniji. A za novac se već može nabaviti bolje i raznovrsnije negoli bi to bio kadar svatko sam za sebe proizvesti.

Kad se govori o ekonomskoj funkciji obitelji, a isto tako i o odgojnoj, može se postaviti pitanje: da li je »mala obitelj« (otac, majka, djeca) (u našim sam časopisima našao da takvu obitelj, koju Nijemci nazivaju »Kernfamilie«, kod nas nazivaju »inokosna obitelj ili porodica«; ne znam odakle ta riječ!) sama ikada rješavala sve ekonomske i odgojne probleme u obitelji? Ekonomsko-odgojni problemi rješavali su se u široj porodičnoj grupaciji, koja je bila organizirana kao zadruga, ali koja je de facto živjela zajedno bez neke formalne organizacije. Tako je glavna promjena unutar obitelji ne gubljenje obiteljskih funkcija, nego prijelaz od velikih na manje obitelji. Takve male (inokosne) obitelji nisu kadre, kao što to nisu bile kadre ni prije, ispuniti sve zahtjeve obiteljskog života same. Prije su pojedinim obiteljima u tom pomagali članovi šire porodične zajednice, a danas im u tom pomažu društvene institucije, kao što su škola, dječji vrtići... a u ekonomskom pogledu organizirana i specijalizirana proizvodnja i trgovinska mreža.

Današnji »trgovački« ekonomski sistem bez sumnje ima velik utjecaj na formiranje malih obitelji, povećavajući unutrašnje napetosti među članovima velikih porodičnih skupina, a, s druge strane, on omogućava i

zadovoljavanje svih ekonomskih potreba obitelji i bez većeg broja ljudi koji bi živjeli zajedno i proizvodili zajedno. Ako danas ne živi više zajedno velika obitelj, mala (inokosna) obitelj i te kako je povezana. Kolika će biti ta međusobna povezanost među članovima obitelji ovisi o mnogim faktorima, ali nje ne može nestati sigurno tako dugo dokle god obitelj ima zajednički »budžet«. U taj zajednički »budžet« ne spada samo novac, nego i sve ono što pojedini članovi učine i doprinesu da zajednički život bude moguć. Tu spada rad u kući, međusobna pomoć i briga, interes za potrebe drugih... Briga jednih za druge jest stvar sama po sebi razumljiva u obitelji, i između muža i žene i između djece i roditelja. Neobično je kad nije tako. Posjedovati osjećaj za obitelj, misliti na nju i ostati joj vjeran, jedna je od opće priznatih društvenih vrijednosti. Za karakter solidarnosti u obitelji značajna je činjenica da gotovo sve prostorijske i gotovo sve stvari »pripadaju svima«. To je jedna vrsta ostvarenja »komunizma«, koji je u slučaju obitelji najnaravnija stvar.

5. Funkcija slobodnog vremena

U obitelji u kući ljudi su najviše zajedno i nalaze ispunjenje unutrašnjih težnji svakog člana da bude s drugim članovima obitelji. U ovoj se uglavnom provodi i slobodno vrijeme. Na temelju mnogih empirijskih istraživanja može se reći da najveći dio slobodnog vremena, posebno vikenda, ljudi provode u krugu svoje obitelji. Pa i godišnji odmor, ako je to moguće, obitelji nastoje provesti zajedno. U tome su donekle iznimke mladići i djevojke, koji češće provode svoje ferije i slobodne dane zajednički u skupinama negoli u obiteljskom krugu.

Obitelj je i dalje ostala mjesto gdje se slave »obiteljski« blagdani, rođendani, imendani, pa i neki blagdani. Kod takvih proslava ponavljaju se uvijek iznova neki običaji koji spadaju donekle na obiteljski ritual i koji doprinose mnogo solidarnosti i integritetu obitelji, koja je ugrožena s mnogo strana.

Sa svim tim svojim funkcijama i običajima obitelj služi u velikoj mjeri tome da se smanji otuđenje što ga čovjek sve više osjeća izvan obitelji. Svi imaju osjećaj, koji odgovara stvarnosti, da se na radnom mjestu, pa i među kolegama na poslu, doživljava sve manje topline i sve više »agresivnosti«. Na radnom mjestu treba nešto proizvesti, nagrada je uglavnom bezlična, prema tome koliko je proizvedeno, bez velikog obzira prema subjektivnom stanju pojedinca. Konkurentska borba vodi se zbog osobnih interesa dopuštenim i nedopuštenim sredstvima... Iz ozbiljnih analiza i empirijskih istraživanja sasvim je jasno da se život u obitelji na radnom mjestu sve više polarizira. Na radu se čovjek sve više gubi u anonimnosti pa zbog toga i sve jače osjeća potrebu ljubavi, razumijevanja, primarnih odnosa unutar obitelji. Obitelj mora danas nadopuniti manjak ljubavi i razumijevanja što ga čovjek susreće izvan obitelji. Naše visoko specijalizirano, organizirano i birokratizirano društvo neprestano pravi pritisak na pojedinca. Ovaj se mora stalno prilagođivati, a njegove osobne sposobnosti ne dolaze pritom nimalo do izražaja. To

dovodi do unutrašnjih napetosti. Na tom području mora obitelj nadopuniti ono što čovjek na radnom mjestu sve manje dobiva i nadoknaditi ono što gubi.

Da ipak ne bismo krivo shvatili tu funkciju »nadoknađivanja« onoga što čovjeku sve manje pruža radno mjesto, treba upozoriti da se tu ne radi o shvaćanju obitelji kao neke »idile«. I u obitelji postoje napetosti koje su neizbježive, napetosti autoriteta, spolova, generacija. Pogotovo se to događa kad se djeca počnu odjeljivati od obitelji, kada postanu »mladi«, kad se sve češće nalaze izvan kuće sa svojim kolegama i kolegicama. To je razdoblje puno napetosti, a često i svađa kod kuće.

»Nadoknađujuća« funkcija obitelji nije u tome da osigura što »nježnije osjećaje« (dobro je ako to može), nego da omogući članovima obitelji da oni svoje osjećaje i želje mogu što slobodnije izraziti, razumije se, u punom poštivanju osjećaja i želja drugih. Na taj način obitelj postaje ona sredina u kojoj se individualna svojstva pojedinaca najslobodnije razvijaju i tako nadoknađuju manjak »osobnog« sudjelovanja u javnom životu i na radnom mjestu. U obitelji bi se članovi morali osjećati najmanje vezani nekim vanjskim normama ponašanja.

Neki će možda biti protiv »izgladivanja« u obitelji onih napetosti što ih izaziva život i zaposlenje. Način je njihova razmišljanja ovaj: život, takav kakav jest, djeluje otuđujuće na čovjeka. To se vidi i po napetostima što ih izaziva u čovjeku. Ako obitelj bude služila za to da »izgladi« napetosti koje je proizveo život, način proizvodnje, »potrošačko društvo« ... time obitelj čini »medvjedu uslugu« svojim članovima. Trenutačno im ona pomaže, ali uzroci napetosti ostaju. Pomoć ne valja tražiti u obitelji, nego u promjeni sistema društvenog života i proizvodnje. Njih treba reorganizirati tako da oni više ne bi izazivali napetost ili osjećaj otuđenosti, te tako urediti da bi se i u njima čovjek osjećao čovjekom. Bude li obitelj tu napetost namjerno smanjivala, neizravno će pridonijeti da takvi nezdravi odnosi u javnom životu i u proizvodnji ostanu i dalje.

Koliko vrijedi taj prigovor, teško je reći. U svakom slučaju ne postoje realne mogućnosti da bi se čitava organizacija društveno-ekonomskog života mogla brzo i radikalno izmijeniti. Na tom području treba učiniti sve što se može. No budući da ima malo nade da bi se to moglo postići brzo i potpuno, zadaća će obitelji uvijek biti i to da omogući da život čovjeka bude što ljudskiji. Time ona ima i nadalje i te kako veliku zadaću i unutrašnje razloge svog opstanka.

* * *

Mi smo skloni govoriti u suprotnostima da bismo jasnije izrazili ono što mislimo. No stvarnost redovito nije samo »crno-bijela«, nego uvijek puna nijansi. Zato i te promjene koje se događaju u obitelji i o kojima smo govorili ne bi trebalo shvatiti kao stvarnosti koje općenito vrijede, nego više kao tendencije koje se zapažaju i o kojima ipak treba voditi brigu, te svjesno misliti na njih, a ne samo pratiti i gledati što će se dogoditi i što će nam donijeti budućnost.